

גיליון נושא: 'ירושת הבת בזמננו'

בס"ד, יום ג' פרשת יתרו, י"ח שבט תשע"ז. דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות. מסכת ב"ב דף קכב: לעורר לב המעיין בלבד, ואין לסמוך על הדברים הלכה למעשה לעילוי נשמת הרב החסיד רבי יעקב מתתיהו בן רבי שמואל דוד זצ"ל, ת.נ.צ.ב.ה.

אחד הבן ואחד הבת...

מבואר במשנה (ב"ב דף קכב:) אחד הבן ואחד הבת בנחלה. שואלת הגמ' שאין לומר ששניהם יורשים כאחד, שהרי מפורש במשנה (ב"ב קטו. כתובות צ.) בן וכל יוצאי יריכו קודמים לבת. למסקנא מתרצת הגמ', שאחד הבן ואחד הבת שווים בנכסי האם ובנכסי האב, אלא שהבן נוטל פי שנים רק בנכסי האב ולא בנכסי האם.

ואמר ר' יוחנן בן ברוקא, אם ציווה קודם מיתתו, פלוני יירש כל נכסי, בראוי ליורשו דבריו קיימים, אבל אין ראוי ליורשו אין דבריו קיימים. ופירש הרשב"ם (ד"ה אחד) אם אין ראוי ליורשו דבריו בטלים, דמתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, כמפורש במשנה (ב"ב דף קל.) דלא קנה עד שיתן לו בלשון מתנה.

1. בת אינה יורשת!

מקור הדין: יסוד הדבר במשנה (ריש פרק יש נוחלין ב"ב דף קח.) והבנים את האב. ופירש הרשב"ם (דף קי. ד"ה והבנים) משמע דבנים קודמים לבנות, מדלא קתני הבנים והבנות את האב.

דין זה נדרש בגמ' (ב"ב דף קי) משני פסוקים: (א) אִישׁ כִּי יָמוּת וְיֵבֶן אֵין לוֹ וְהֵעֲבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבֵתוֹ (במדבר כז, ח), טעמא דאין לו בן, הא יש לו בן, בן קודם. (ב) וְהֵתְנַחֲלְתֶם אֹתָם לְבָנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם (ויקרא כה, מו), בניכם ולא בנותיכם. עוד דורשת הגמ' (ב"ב קיא.) שאף בנכסי האם, אין הבת יורשת במקום הבן: דכתיב מִטּוֹת מִקִּישׁ מִטָּה הָאֵם לִמְטָה הָאָב, מה מטה האב בן קודם לבת, אף מטה האם בן קודם לבת.

סוף דבר; אין חולק שעל פי דין תורה הבת אינה יורשת את אביה ואת אמה במקום הבן, בין בנכסי האב ובין בנכסי האם. זאת התורה לא תהא מוחלפת, וסדרי

ירושה אלו, נוהגים בכל הזמנים ובכל המקומות. כך נוקטים בפשיטות הרי"ף (ב"ב נב ע"א), והרא"ש (ב"ב ח א), וכך נפסק ברמב"ם (נחלות פרק א' הלכה א'-ב'), ובשו"ע (ח"מ סי' רעו).

2. דינא דמלכותא

לפי חוקי הגויים; בת בין הבנים יורשת שווה בשווה כמו הבן, ואנו מוצאים שכבר לפני מאות שנים היה דיון בפוסקים כאשר ישראל שרויים בין הגויים, והבת אינה מסכימה לוותר על זכותה על פי חוקי

פנינים

קְהָלְכֶם עֵינֵינוּ בְּרֵאשׁוֹ...

צוואה: החכם עיניו בראשו, עושה צוואה מפורשת ומפורטת מחיים, ובכך מונע מריבות ועגמת נפש מיותרת לילדים. הרוצה לעשות כן, עליו לבקש הדרכה מתלמיד חכם מומחה כדיני שטרות כיצד לערוך שטר תקף על פי ההלכה, ולהקנות מחיים לבניו ולבנותיו חלק בירושה באופן המועיל. וכן מומלץ לבדוק עם עו"ד מוסמך, איך לעשות שיהא תוקף חוקי לצוואה.

מלאך המות: אם מחלקים את כל הירושה של אדם עשיר רק לאחר המוות, לפעמים הבנים מחכים בסתר לבס שמלאך המות כבר יקח את נשמת אביהם, ויוכלו לברך ברכת 'שהחיינו' או 'הטוב והמטיב' על הכסף הרב שירשו. כפי שהתבטא בנו של אדם אמיד, כאשר שאלו אותו מה שלום אביך? השיב; אבא משחק עם הירושה שלי!

אבל אם האבא רואה את הנולד, ומחלק את עיקר הירושה בחיי חיותו, ומשאיר לעצמו רק כדי מחייתו, 'מתהפך הגלגל' שהבנים מגיעים לבקר כל יום ערב בוקר וצהריים, דואגים לשלומם ומעריכים את נדיבות לבו, והרווח העיקרי הוא שאין מריבות במשפחה, כאשר אבא החליט כמה לתת לכל אחד

(ג.ק.).

המדינה, האם הבנים חייבים לתת לה חלק בירושה. וכתב בשו"ת הרשב"א (ח"ו סי' רנד) ואחריו פוסקים רבים, שאין הבת יורשת על פי ההלכה גם במקום ש'דינא דמלכותא דינא' קובע שהיא כן יורשת. ואין לשנות את סדרי הירושה שבתורה משום "דינא-דמלכותא" או "מנהג המקום", ולפיכך הבת אינה יכולה לתבוע חלק מהירושה מכח הלכות אלו.

במקום שיש מנהג שהבת יורשת חלק בשווה לשאר היורשים, כתבו הפוסקים שאין למנהג כזה תוקף מבחינה הלכתית. הטעם לכך כתב המהרי"ק (שורש ח, הובא במהרשד"ם חו"מ סי' שד) שכן מנהג זה הוא 'מנהג גרוע'. נימוק נוסף כותב המהרי"ק, כמו שהמוריש בעצמו אינו יכול לשנות את סדרי הירושה מדין 'מתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל', כך גם אין בכוחו של המנהג לעשות זאת. אמנם עיין בריב"ש (סי' נב), שהובאו דבריו להלכה ברמ"א (שו"ע חו"מ סי' רמח) שמשמע לא כך.

3. בארץ ישראל

לעניין חוק הירושה במדינת ישראל המעניק לבנות זכות כמו הבנים, לכאורה תלוי בנדון היסודי שדנו הפוסקים (עיין פתחי חושן ח"ח פ"א ה"ב) האם שייך במדינת ישראל 'דינא דמלכותא דינא'. ונפרט חלק מהצדדים שאין דינא דמלכותא; א. אין בסמכותם להרוג. ב. בארץ ישראל אין דינא דמלכותא. ג. מלכות ישראל כפופה לחוקי התורה, ואין כח בידה לחדש חוקים. ד. בחוק שאינו הוגן, דינו כמוכס שאין לו קצבה. ה. אין שלטון אמיתי, כי אם שלטון פוליטי קלוש שאין להם כח בעצם.

ולענין חוק ירושה כתב בשו"ת מנח"י (חלק ב' סימן צ"ה), וכן נוקטים הרבה פוסקים, שלא שייך לזכות את הבת בירושה מכח הכלל של 'דינא דמלכותא דינא', כמבואר ברמב"ם (הלכות מלכים פרק א' הלכה ז') שאין צריך לציית לדינא דמלכותא כאשר עוקר בפירוש את דין התורה.

וכן מסיק הג"ר נפתלי נוסבוים שליט"א (בית ההוראה שע"י חברת אהבת שלום ספר א' חו"מ שאלה סס"ו), שאין בחוק הירושה דינא דמלכותא דינא גם לדעות שיש במדינת ישראל דינא דמלכותא דינא כיון שאינו לטובת המלכות, אולם מתחילה מעלה שם צד שכן שייך בזה הכלל של 'דינא דמלכותא דינא' כי אפשר לפרש את החוק, שאינו עוקר את דין הירושה שנאמר בתורה, אלא מטיל 'חוב חדש' על הבן לתת לבת 'מתנה', מהירושה שמקבל הבן לפי ההלכה. והרי זה ברור שיכולים הבנים להקנות לבת (באחד מדרכי הקניינים) חלק בירושה לאחר שכבר זכו בחלקם, ומכיון שהחוק אינו סותר בפירוש את דין התורה, הרי לפי השיטות שיש במדינת ישראל 'דינא דמלכותא', זכות הבת לדרוש חלק בירושה. ולפי זה ביאר דעת הפוסקים שאין הבנות חייבות לחתום מדין 'השבת אבידה', עד שיפייסו אותם בחלק מהירושה.

ועיין במאמר המקיף מאת הרב ברוך שובקס שליט"א (26 עמודים, קובץ 'עומקא דדינא' עמוד 424 ואילך) שהאריך בכל זה והסיק שלפי דעת רוב הפוסקים לא שייך בירושת הבת הכלל של דינא דמלכותא דינא, כפי שהוכיח בבירור הג"ר מרדכי פוגל שליט"א (קובץ עומקא דדינא שם). ואילו כלפי החוק שאדם הגורם למוות המנוח אינו יורשו, יתכן שיש בזה דינא דמלכותא דינא שכן חוק זה הוא לטובת בני המדינה.

4. תשלום תמורת 'כתב ויתור'

חתימה: השאלה המצויה כיום בבית דין, היות שעל פי חוקי התורה אין הבנות יורשות במקום שיש בנים לנפטר, ואילו לפי חוקי רוב המדינות בזמננו, הבנות יורשות חלק כחלק עם הבנים, וכאשר באים הבנים לגבות את כספי הירושה על פי דיני התורה, הם נאלצים לבקש מאחיותיהם לחתום להם על 'ויתור ירושה', כי מבחינה חוקית אין אפשרות להעביר את 'דירת המנוח' או 'כספים בחשבון בנק' ללא 'צו ירושה' שיתקבל רק בחתימת כל הצאצאים. האם ניתן על פי ההלכה לחייב את הבנות לחתום על ויתור הירושה בחינם, או שרשאיות הבנות לדרוש תשלום כפיצוי בעד חתימתן על הויתור?

נידון זה תלוי ועומד במחלוקת בין גדולי הפוסקים, ויש בו אריכות גדולה, ויובא בזאת רק עיקרי הצדדים!

5. חייבת לחתום

חיוב ראשון - כופין על מידת סדום: ישנם מספר נימוקים לחייב את הבת לחתום בחינם, הראשון מכח הדין המבואר בגמ' (ב"ב יב:) כופין על מידת סדום, כלומר בכל מקום שאין הפסד לאדם אחד במה שייטיב לחבירו, בית דין מחייבים את האחד להיטיב לחבירו. ומכיון שעל פי דיני התורה אין הבנות

'השתדלות לפרנסה'

חקירה: התבאר בפנים שנחלקו הפוסקים האם הבת יכולה לדרוש תשלום עבור חתימתה על ויתור. אכן יש לדון (צ.פ.) מצד הבת מה 'דעת תורה', האם אכן זה בגדר חיוב 'השתדלות לפרנסה' שלא תחתום עד שיתנו לה סך מסוים מהירושה. רבותינו הפוסקים דנו רק מצד ההלכה הצרופה האם בדיני חושן משפט אפשר לכופה לחתום על 'כתב ויתור' בכדי ליצור 'צו ירושה', אך לא התברר דבריהם כאשר הבת שואלת כדת מה לעשות, מה נכון לומר לה?

צד א' - אסור לדרוש: לכאורה, אסור לבת להציב דרישה העוקרת את דיני התורה, למרות שאם תדרוש לא יהא לבנים ברירה ובית דין יחייבם להתפשר עמה, אולם הקולר תלוי בצווארה, וכאשר הבת טוענת שהחוק שהוא נגד התורה נותן לה זכויות, הרי היא בגדר 'מרים יד בתורת משה'. ואין לנו שיוור רק התורה הזאת שניתנה בסיני, וחוקות הגויים הנוהגים במדינותינו אין בהם ממש, ולא משנים את הדין. וכידוע שהחזו"א (אגרות חזו"א אגרת צ"ו) התנגד בחריפות לעשות תקנה בזמננו שיירשו הבנות, שאין עושים תקנה לעקור דין תורה. וכן היה דעת הגרי"ז מבריסק זצ"ל, שאסור לעשות פשרה בחלוקת הירושה מכח החוק (ב.א.ל.ר.).

אם חפצים הבנים מרצונם, לתת חלק לבנות כדי למנוע מריבה, יכולים לתת להרווחת הבנות מכספי צדקה ('מעשר' או 'חומש', כל זמן שהבת לא תובעת ומחייבת אותם בבית דין, שאז נהפך לדבר שבחובה שאינו בא מן המעשר), אם אכן הבנות בגדר עני הזכאי לקבל צדקה. ולחלופין אם הבנים רוצים, יכולים לתת חלק לבנות בתורת מתנה בעלמא, ובאופן זה מצד הבנות אינו בכלל וְשׁוֹנֵא מִתְּנַת יְחִיה (משלי טו כז), אבל בכל מקרה אסור לבת לדרוש.

צד ב' - מותר לדרוש: המנהג כיום בהרבה בתי דין, לתת חלק מסוים לבנות, וידוע דעת הגרש"ז אוירבאך זצ"ל (ר.י.ג.) שראוי לבנים לתת לבנות חלק בירושה בתורת מתנה (על ידי קניין, לאחר שחלקו בירושה כדין התורה), והגרי"ש אלישיב זצ"ל היה מורה לעשות פשרה בין הבנים לבנות, ולכן מצד הבנות זה כבר בגדר 'השתדלות לפרנסה' לדרוש את חלקם, וגם מצד הבנים ראוי שיתנו ולא יקפחו את הבנות, שעלול ליצור קנאה ושנאה בתוך המשפחה, ואם הבנים ינקטו מהלך של 'יקוב הדין את ההר', עלול להווצר ביניהם 'מלחמת עולם' שלא תשכח שנים רבות. ❖

ירושות, מכח זה דעת כמה פוסקים, שיש לכפות את הבת שלא לנהוג במדת סדום, ולחתום לאחיה על ויתור הירושה כדי שיוכלו לממש בפועל את זכותם בנכסי ההורים המורשים.

חיוב שני - השבת אבידה: דעת המהרי"ט (רבי יוסף די טראני, בנו של המב"ט, שהיה בן דורו של השלחן ערוך), שהבת מחוייבת לחתום על ויתור ירושה לאחיה, מדין "השבת אבידה", שהרי הירושה היא כאבידה לבן, שאינו יכול לקבלה לולי חתימת אחותו, ועל כן היא מחוייבת לחתום לו.

6. אינה חייבת לחתום

היתר ראשון - שכר טירחה: לעומת זאת, המהר"י באסן (מגדולי הפוסקים בטורקיה לפני כארבע מאות שנה) נחלק על המהרי"ט בזה, וכתב שמכיון שעל הבת לבוא ולחתום על ויתור הירושה, הרי היא רשאית לדרוש על כך שכר מאחיה. וכתב מהר"א אלפאנדרי, שכוונת הדברים שתוכל הבת לדרוש כעשרה אחוז מן הסכום שהיה מגיע לה מן הירושה כתשלום עבור חתימתה. (נמצא אם כן, שאם הם חמשה אחים, בנים ובנות, הבנות מקבלות שני אחוזים מן הירושה, אם אין שם בכור הנוטל פי שניים). וכן כתב הגאון רבי חיים פלאגי (מרבני טורקיה לפני כמאתים שנה), שמנהג עירם קושטא, לחייב את האחים לשלם עשירית מהנכסים המגיעים לאחותם, כדי שתואיל לחתום על ויתור הירושה, וכל זה לפי הסכמת קהילתם, על פי פסק רבני קושטא, המהר"י באסן ומהר"א אלפאנדרי.

היתר שני - קים לי: כפי שכתב הג"ר עובדיה יוסף זצ"ל (שו"ת יביע אומר חלק ט', חושן משפט סימן ח'), למרות שדעת הרבה פוסקים לפסוק כסברת המהרי"ט, שאין הבת יכולה לדרוש תשלום על חתימתה. מכל מקום כיון שהבת היא המוחזקת בממון הירושה (שהרי היא המעכבת את מימוש הנכסים) הרי ידה על העליונה, שתוכל לדרוש שיפסקו לה כשיטת המהר"י באסן הסובר שהיא יכולה לדרוש תשלום על חתימתה. מכח סברא זו נוהגים בבתי דין של הרבנות הראשית לעשות פשרה בין היורשים.

וכן דעת הג"ר יעקב ישעיה בלוי זצ"ל (פתחי חושן ירושה ואישות פרק א' הלכה ח' הערה ד'), שלמעשה דעת רוב הפוסקים שאין לכופ את הבת לחתום בחינם על הירושה, אם מדינא, ואם מדין שכר שכיר, ועכ"פ מדין קים ל'. ומהו השיעור שיכולה לבקש, לדעת הרב פעלים והגר"ח פלאגי מקבלת עשרה למאה. אבל מדברי רוב הפוסקים שסתמו בזה, נראה שאין לזה שיעור, אלא בית דין מפשרים ביניהם כפי ראות עיני הדיינים. ואפשר שרשאים הדיינים להתחשב בפשרה זו גם בצדדים אחרים כגון אם היא עניה או עשירה וכיוצ"ב. ולאחר פשרת בית הדין חייבת לחתום.

ודעת הג"ר משה אורי אייזנשטיין שליט"א שלדעת גדולי בני ברק הנוקטים כשיטת החזו"א שאין דינא דמלכותא דינא' בארץ ישראל, וחוקי המדינה אין בהם כל תוקף, והרי הם כחבורת גזלנים השולטים בכפיה על הקופה הציבורית, שפיר חייבת הבת לחתום בחינם מדין 'השבת אבידה'. אבל לדעת חכמי ירושלים שיש בזמננו דינא דמלכותא דינא' בארץ ישראל, שפיר זכות הבת לדרוש כסף עבור חתימתה המאפשרת לבנים לקבל את הירושה באופן חוקי (א.ק. / ז.פ.).

ודעת הג"ר אשר זעליג וויס שליט"א שמותר לבת ליטול חלק עבור חתימתה ואין זה בכלל איסור 'אעבורי אחסנתא' כיון שנוטלת בתורת שכר טירחה, ולא בתורת ירושה (א.ו.).

לפנים משורת הדין: החפץ להחכים בהיקף עניין ירושת הבת, יעיין במאמרו של הג"ר אברהם וקסברגר (25 עמודים) בקובץ 'תבונות אריה' (חלק ג' עמוד לה) שהביא את כל דברי הפוסקים, והאריך בביאור הסברות והראיות, והסיק שמצד הדין נוטלת הבת כפי מנהג המקום שקבעו סך מסוים עבור שכר טירחה על מה שחותמת לבנים. אך לפנים משורת הדין כתב בשו"ת רב פעלים שנותנים לבנות חלק יחסי בירושה, וזה תלוי בעושר הבנים והבנות, כמבואר ברמ"א (סימן רנט סעיף ה') שעני המוצא אבידה של עשיר שנתייאש, אין צריך להחזיר האבידה לפנים משורת הדין.

סיכום הגיליון:

7. דינים העולים

מן התורה; בת במקום בנים אינה יורשת כלום מעיזבון האב או האם, הלכה זו נוהגת בכל הזמנים ובכל המקומות, וזאת התורה לא תהא מוחלפת.

לפי חוקי הגויים ברוב המדינות בזמננו; הבת יורשת בשווה במקום הבנים, ולדעת רוב הפוסקים הבת אינה זוכה משום 'דינא דמלכותא דינא' כיון שהוא לעקור דין התורה. וגם באופן שהתנה להדיא על מה שכתוב בתורה תנאו בטל. ויש אומרים ששייך בזה 'דינא דמלכותא דינא', שאינו עוקר להדיא אלא הוא כמו 'מתנה' מהבנים לבנות.

יש אוסרים לבת לבקש כסף תמורת החתימה על כתב ויתור מדין כופין על מידת סדום, וחייב השבת אבידה. ויש מתירין מדינא, או משום שכר שכיר, או מדין 'קים ל'. לדעות אלו יש משערים שמקבלת עשירית, וסתימת הפוסקים שיעשו פשרה כפי ראות עיני הדיינים.

החכם עיניו בראשו, כתב צוואה מפורטת ומפורשת מחיים למנוע מחלוקת ומריבות במשפחה. אם אפשר, מומלץ לחלק בפועל את עיקר הירושה מחיים. ❖

'עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823

הנושא לשבוע הבא; גיליון מספר 100 יום ג' פרשת משפטים כ"ה שבט תשע"ז.

זכויות האשה בפטירת בעלה – מסכת בבא בתרא דף קכו:

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח – רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלום' ו'קהילות' ברחבי הארץ,

תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.

וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

לקבלת הגיליון בדוא"ל 5047867@gmail.com

